

Podívat se dějinám do očí

Ladislav Josef Beran

V dnešní rozdrážděné atmosféře kolem Benešových dekretů a celého komplexu sudetoněmecké minulosti neustále zaznívá jako odůvodnění poválečných drastických opatření předválečná „zrada“ demokratického státu sudetskými Němci. Téměř veškerá česká publikace vyvolává dojem, jakoby se tito Němci zčista jasna postavili proti Československu ve prospěch nacismu nebo už předtím byli nacisty. Pro vyvážené a realistické posuzování tak komplexních událostí je nezbytně třeba uvědomovat si i co jim předcházelo a je pravděpodobně způsobilo, v tomto případě tedy události a poměry první republiky ve vztahu k jejím Němcům. Vleklý národnostní boj mezi českou a německou politikou v českých zemích za starého Rakouska přejdeme konstatováním, že jej společná česká a německá neschopnost dohody na rozumném národnostním vyrovnání dotáhla až do první světové války.

V situaci rozpadu starého Rakouska, založení českého národního státu a všude zaznívající proklamace sebeurčení národů počítali i Němci českých zemí s tím, že budou „sebeurčeně“ patřit k (novému malému) Rakousku, a považovali to za své samozřejmé právo. Starý požadavek české politiky nedělitelnosti historických zemí požadovali právě jen za český politický požadavek, který je nijak nezavazoval. Češi ať se sebeurčují na území jimi obývaném, mínili.

Prvním poválečným šokem sudetských Němců, jak se teď začínali nazývat, bylo české vojenské obsazení jimi obývaného území, které proběhlo promptně do vánoc 1918, bez jakéhokoliv oficiálního mezinárodního schválení. Neúprosnost okupačního režimu se ukázala v den rakouských parlamentních voleb 4. března 1919, když Němci demonstrovali proti znemožnění své účasti na volbách. Česká policie a vojsko střílely v řadě měst do demonstrantů. Výsledkem bylo 54 mrtvých a stovky zraněných.

Mírová jednání v pařížských předměstích nebyla žádným zařízením pro obnovování historických hranic z jakékoliv minulosti, nýbrž postavila si za cíl usnést se na opatřeních k zajištění trvalého míru v Evropě. Ve skutečnosti se tam ale prosadily zájmy vítězů, což byla na kontinentě tehdy ještě nejvlivnější Francie, a jejich spojenců. V této souvislosti se podařilo československé delegaci, díky neobyčejně obratné diplomacii a souhlasu zájmů mocného ochránce a malého spojence, dosáhnout potvrzení „historických hranic“ českých zemí. Třem milionům Němců v novém státě, početně srovnatelným s tehdejšími Finskem nebo Dánskem, početnějším než mladé Norsko (osamostatnělé 1905), nebo tehdy stále ještě o samostatnost zápasící Irsko, bylo sebeurčení odepřeno. Česká delegace slibovala na mírové konferenci „národně politický režim jako ve Švýcarsku“, což velmi podpořilo přičlenění německých území. Republika ale ve skutečnosti uskutečnila pravý opak: Byla proklamována jako národní stát Čechů a Slováků, s jedinou „československou“ státní řečí, Němci se stali „národnostní menšinou“, ačkoliv měli podíl obyvatelstva, který byl s menšinami v jiných státech naprosto nesrovnatelný (1921: 23,6% v celé republice a 33,0% v českých zemích).

Němci se potom zapojili do politického života republiky a v dobře fungujícím parlamentním systému a skutečné osobní právní rovnosti zápasili o politická práva své národnostní skupiny, hlavně z pozice svých tradičních politických stran. Cíle prakticky všech německých stran v republice byly (zčásti alternativně): uznání za státní národ vedle „československého národa“ se všemi politickými důsledky, uznání německé řeči za státní a úřední jazyk vedle „československého“, kulturní a částečně politická autonomie, zákonné uznání politicko-právní subjektivity národnostní skupiny, hlasovací mechanismy v zastupitelských orgánech k omezení soustavné majorizace. Byl to ale nerovný boj: pronášet projevy a tisknout novinové články bylo možno většinou svobodně – ale neúčinně. Proti sevřené národní frontě českých stran (sevřené mnohdy právě jen v národnostní otázce) nebylo možno ničeho dosáhnout; státní

správa byla zcela převážně v českých rukách, pravomoci místní a regionální samosprávy byly oproti dřívějšímu legislativně citelně oslabeny.

Česká vládnoucí vrstva nasadila všechny páky, aby oslabila německé hospodářské pozice: regulovaným přístupem k finančně politickým informacím, nátlakovým prosazováním českého podílu na vedení firem, státním a soukromě hospodářským řízením investic a zakázek atd. Těžkou ranou pro německé hospodářství byla pozemková reforma, nejrozsáhlejší zemědělská reforma v Evropě po první světové válce (nepočítaje Sovětský svaz), při které byly všechny větší statky a majetky (a z větší části byly dosud v německých rukách), 14% půdy celého státu, konfiskovány a rozděleny nemajetným. To samo by tehdy mělo bezpochyby sociálně a hospodářsky dobrý smysl. Působilo ale proti národnímu míru a proti každé spravedlnosti, že německé venkovské obyvatelstvo, s taktéž velkým podílem nemajetných, nedostalo přiděleno nic, nemělo ani možnost z rozdělovaného majetku získat cokoli koupí, bylo systematicky vyloučeno od veškerých informací a každého přístupu k rozdělování (stejně jako maďarská menšina). Celá reforma probíhala bez jakékoli demokratické kontroly, prováděna Státním pozemkovým úřadem ovládaným českou agrární stranou. Výnosné „zbytkové statky“ dostali z větší části partajní přátelé a příbuzní směrodatných úředníků.

Dalším důsledkem této reformy byl vznik mnoha českých kolonií nových vlastníků v dosud čistě německých územích, čímž se dodatečně uskutečňovalo staré české tvrzení (hlavně na mírové konferenci 1919), že neexistují žádná německá území, jen smíšená. Systematický a plánovitý rozklad německého životního prostoru v ČSR hromadným českým přistěhovalectvím (dále: státní úředníci a zaměstnanci, policisté, železničáři, za nimi přicházející pracovníci služeb, obchodu, učitelé, byl vyvíjen hospodářský tlak na německé firmy zaměstnat více Čechů atd.) vyvolával u Němců obavy o budoucnost jejich kulturního prostředí, jinak řečeno: vlasti. Všeobsahující a všudypřítomné vlastenectví národní republiky působilo ve znamení reconquisty, znovudobytí, čechizace celého státu. Tento faktor byl asi největším trápením sudetských Němců v první republice a zároveň hlavním pramenem jejich iritace.

„No a?“, řekne pravděpodobně i dnes mnohý Čech, „Neměli jsme na to právo, byla to přece naše země?“ Je ale třeba si konečně uvědomit, že představa vlastnictví nějakého území určitým národem, včetně obyvatelstva jiné národnosti, ať jakkoli historicky, geograficky, strategicky atd. podložená, je zcela neslučitelná s všeobecně uznanými lidskými a národními právy i s jakoukoliv spravedlností.

Nechci tím říci, že by „okleštěné“ české země byly zvláště žádoucí, naopak, je jisté, že bylo třeba učinit vše možné pro zachování celistvosti českých zemí. Ale bylo třeba jednat, vrátíme-li se krátce k době tvorby republiky 1918/19, s ohledem na všeobecně uznané právo, nevyžadovat od Němců, aby zaujali pozici poddaných a nevyužívat všemožných diplomatických léček k získání jimi obývaných území, jak to činila česká politika. Jednat s nimi velmi naléhavě a racionálně, ale jako s rovnoprávními partnery. Získat je pro republiku, mluvilo pro ni přece v dané situaci mnoho racionálních argumentů, ale také výhodnější české postavení na mezinárodním politickém fóru. Jen slušné a korektní rozhovory mohly německé politiky přivést na realistickou pozici; takto mnozí setrvali v iluzích až do uzavření mírových smluv v září 1919.

Právě na čechizaci celého území, na českém přistěhovalectví, státem podporovaném, se nejmarkantněji projevovala protikladnost československého zřízení oproti mezinárodně slibovanému švýcarskému, ovšem vedle všech politických důsledků národního státu. Tato protikladnost byla jednou z hlavních příčin neutuchajícího národního napětí, zatímco zásady švýcarského soužití jsou osvědčenou zárukou národního a jazykového míru. Jejich základem je teritoriální princip, ve spříseženectví důsledně zavedený koncem 19. století po třenicích v důsledku industrializační migrace obyvatelstva, který znamená: přísné a přesné zachovávání současných jazykových hranic, ochranu integrity a homogenity jazykových oblastí a omezení smíšených území, tedy obcí, na minimum. Občan má sice úplnou svobodu pobytu, ale při přesídlení do jiné jazykové oblasti se od něj očekává asimilace. V roce 1918 by takový princip

byl v českých zemích aplikovatelný, jazykové oblasti byly ještě převážně nesmíšené, i když by se aplikovala poměrně nízká hranice 10% obyvatel jiného jazyka.

Od počátku republiky existovaly dvě německé nacionalistické strany, které odmítaly spolupráci s českou politikou. Ve volbách 1925 zaznamenaly silný neúspěch. To ovšem neznamenalo, že by německým voličům už nešlo o národnostní zápas. Všechny německé strany, ať měšťanské nebo sociální demokraté, bojovaly totiž svorně za zájmy německé národnostní skupiny, tedy za cíle shora tučně opsané. Výsledek voleb ale ukázal, že němečtí voliči dávali přednost zápasu kooperativními, demokratickými prostředky. Po těchto volbách využily dvě nevelké strany příležitost (novou konstelaci mezi českými stranami) vstoupit do koalice s českými stranami a spolutvořit novou vládu. Bylo to znamení dobré vůle a především naděje, že lze touto cestou dosáhnout zlepšení poměrů.

Ale i v době vládní spolupráce byla vydána tvrdá prováděcí nařízení k jazykovému zákonu, která stála desetitisíce německých zaměstnanců ve státní službě jejich postavení – od soudních úředníků po prosté železničáře.

Když po volbách 1929 i sociální demokraté, tehdy ještě nejsilnější německá strana, přistoupili k vládní spolupráci, byly důvěra, naděje a vůle k spolužití, vzdor žádným úspěchům minulých let, znovu potvrzeny, nyní byla většina německých voličů ve spolupráci zastoupena. Rozdílné byly ale u obou národů představy o jejím významu: u Němců stála v popředí naděje v proces přeměny, u Čechů vládlo uspokojení, že tím jsou národnostní poměry vyřešeny. Němečtí ministři nemohli pro věc své národnostní skupiny prakticky ničeho dosáhnout, při hlasováních a rozhodováních byli vázáni na přísnou koaliční disciplínu. Česká politika jednala vzdor tehdejšímu vstřícnému vystupování naprosto neústupně v národnostních otázkách.

Německá politika by byla musela beznadějnost svého počínání časem pochopit; hospodářská krize, která nyní brzy nastala, toto poznání urychlila. Že krize zasáhla sudetoněmecké hospodářství mnohem silněji než české, bylo především výsledkem jeho struktury, bylo postaveno na kdysi velmi výnosném spotřebním průmyslu, textilním, sklářském, porcelánovém, dřevařském. Že jí ale státní hospodářská politika objednávkami, investicemi a řízením strukturálních přeměn odpovídajícím způsobem nepomáhala, že katastrofu jakožto příležitost pro další oslabení německého hospodářství v podstatě uvítala, že na vrcholu krize z 27 okresů s více než 10% nezaměstnaných bylo 23 okresů převážně německých, že ještě v době pokrizového vzestupu 1936 z 846 tisíc nezaměstnaných v celém státě žilo 535 tisíc v převážně německých územích, to u Němců zničilo důvěru v dosavadní politický postup do základů.

Nové výhledy a nové cesty otevřelo hnutí Konrada Henleina, zprvu Sudetoněmecká domovská fronta, později strana. Její vůdce vystupoval v počátcích svého hnutí 1933, i ještě po převratném volebním úspěchu 1935, přesvědčivě ve prospěch politické spolupráce v republice, dělal české politice nabídky pro společné působení na národnostně politických proměnách, činil to ovšem způsobem stále naléhavějším a ultimativnějším. Česká politika tehdy Henleinovy nabídky a výzvy ignorovala, stát reagoval policejními represemi proti Němcům. Pak už následovalo jen stupňování napětí a nepřátelství, úplné odmítnutí československého státu sudetoněmeckým hnutím, bezpodmínečné napojení na nacistickou moc, která už jsou hojně publicisticky popisována.

Tento tragický konec spolužití obou národů nesmí ale svést k odsouzení národnostní skupiny, celých jejích dějin s jejich vývojem, obraty a proměnami. Němci v Československu měli právo a asi i povinnost za svá jim odpíraná práva bojovat, jejich původní cíle byly legitimní. Vedli svůj boj dlouhá léta prostřednictvím demokratických možností parlamentního systému, ale po patnácti letech neúspěchu proti neústupnému a silnějšímu protivníkovi se uchýlili k jiné strategii.

Je třeba uznat, že i jejich počáteční požadavek oddělení od československého státu byl

oprávněný, nebyli povinni žádné věrnosti k tomuto státu, všechny jejich strany to při prvním zasedání československého parlamentu, jehož se směli zúčastnit, v červnu 1920, slavnostně, veřejně a platně prohlásily. Také smlouvám ze Saint-Germain nebyli povinováni žádnou věrností; ty byly brzy zpochybňovány i politiky vítězných mocností a přesvědčení o nutnosti jejich revize i tam sílilo, jak by je pak neměli odmítat ti, jimž způsobily bezpráví? I vztah Němců k československému zřízení nelze kriminalizovat. Je evidentní že si cenili tehdejší demokracie, kde opravdu dobře fungovala, v národnostním ohledu to ale bylo zřízení špatné, v tom směru neměli pak co „zradit“.

Legitimita sudetoněmecké politiky ovšem přestává jejím spojením s nacistickým režimem. Ani velmi pochopitelná psychologie – zklamání, beznaděj, naděje, zkrášlující propaganda, zaslepení – nemůže, jak známo, přinést ospravedlnění před dějinami. Ale ani nejhorší omyl, byť spojený se zločinem, neospravedlňuje nepravdivou kriminalizaci celé národnostní skupiny s jejími dějinami předchozími i následujícími.

Píši tyto připomínky jako český vlastenec. Vlastenec, který se snaží přispět k tomu, aby jeho národ svoje dějiny skutečně zpracoval. Národnostní politika první republiky je ale českou publicistikou soustavně opomíjena, prakticky zamlčována, což způsobuje deformace veřejného smýšlení. Teprve závěr oněch dějin, sudetoněmecké připojení k nacismu, „Mnichov“, protektorát jsou opět velmi zvýrazňovány, ale jako kdyby neměly svoji předhistorii a svoje příčiny. Teprve když dokážeme podívat se nezastírané a demytizované minulosti bez uhýbání do očí, a to i když se v ní ukazují naše chyby a viny, a zvláště když se týká záležitostí stále ještě – nebo dnes zvláště aktuálních, dospějeme k vyrovnanému, odpovědnému a svéprávnému postoji. A takový akceptuje zpravidla i partner či někdejší protivník, v tomto případě sudetští Němci. Vlastně jde jen o toto, ne o imaginární navrácení majetku.

Tento článek byl uveřejněn na <http://www.cs-magazin.com> v březnu 2007

Na <http://www.go-east-mission.de> přetištěno s povolením